

Стереотипът в славянските езици, литератури и култури

*Сборник с доклади от
Четиринадесетите международни славистични четения
София, 26–28 април 2018 г.*

Том I

Езикознание



ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ

проф. д.ф.н. Бошко Сувайджич (Сърбия)
проф. д.ф.н. Звонко Ковач (Хърватия)
проф. д.ф.н. Джузепе дел Агата (Италия)
проф. д.ф.н. Луциан Суханек (Полша)
проф. д.ф.н. Людмила Ухлиржова (Чехия)
проф. д.ф.н. Панайот Карагъзов (България)
проф. д.ф.н. Маргарита Младенова (България)

РЕДАКТОРИ И СЪСТАВИТЕЛИ

доц. д-р Цветанка Аврамова (**отг. ред.**), гл. ас. д-р Диана К. Иванова,
гл. ас. д-р Росица Стефчева, доц. д-р Диляна Денчева, ас. д-р Лилия Желева,
гл. ас. д-р Емилия Македонска, гл. ас. д-р Владимир Колев,
ас. Тиха Бончева, Биляна Васич, Кристиян Янев, Надя Радованова, Боряна Цветкова

Стереотипът в славянските езици, литератури и култури

*Сборник с доклади от
Четиринадесетите международни славистични четения
София, 26–28 април 2018 г.*

Том първи

Езикознание

София • 2019

Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

РЕЦЕНЗЕНТИ НА ПЪРВИ ТОМ

проф. д.н. Андреана Ефтимова, Софийски университет „Св. Климент Охридски“
проф. д-р Валентина Бонджолова, Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“
проф. д-р Валентин Гешев, Софийски университет „Св. Климент Охридски“
проф. д-р Ценка Иванова, Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“
проф. д-р Владимир Поломац, Университет в Крагуевац
проф. д-р Ирена Цветкович Теофилович, Университет в Ниш
проф. д-р хаб. Агнешка Заторска, Университет в Лодз
проф. д-р хаб. Юлия Мазуркевич-Сулковска, Университет в Лодз
доц. к.ф.н. Олга Албул, Лвовски национален университет „Иван Франко“
доц. к.ф.н. Олена Чмир, Киевски национален университет „Тарас Шевченко“
доц. д-р Ничка Бечева, Белградски университет
доц. д-р Бояна Вельович, Университет в Крагуевац
доц. д-р Марина Дженова, Софийски университет „Св. Климент Охридски“
доц. д-р Радост Железарова, Софийски университет „Св. Климент Охридски“
доц. д-р Даниела Константинова, Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“
доц. д-р Елена Крейчова, Масариков университет, Бърно
доц. д-р Владислав Миланов, Софийски университет „Св. Климент Охридски“
доц. д-р Величко Панайотов, Софийски университет „Св. Климент Охридски“
доц. д-р Красимира Петрова, Софийски университет „Св. Климент Охридски“
доц. д-р Венета Савова, Софийски университет „Св. Климент Охридски“
доц. д-р Димка Савова, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Университет „Мария Кюри-Склодовска“, Люблин
доц. д-р Надежда Михайлова-Сталянова, Софийски университет „Св. Климент Охридски“
гл. ас. д-р Борислав Борисов, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“
гл. ас. д-р Павел Крейчи, Масариков университет, Бърно
гл. ас. д-р Мартин Стефанов, Софийски университет „Св. Климент Охридски“
д-р Олга Сорока, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Лвовски национален университет „Иван Франко“

© 2019 Цветанка Аврамова, Диана К. Иванова, Росица Стефчева, Диляна Денчева, Лилия Желева, Емилия Македонска, Владимир Колев, Тиха Бончева, Биляна Васич, Кристиян Янев, Надя Радованова, Боряна Цветкова, съставители
© 2019 Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

ISBN 978-954-07-4883-2 (мека подвързия)
ISBN 978-954-07-4895-5 (pdf)

STEREOTIPI U VICEVIMA

Lada Badurina, Nikolina Palašić

Sveučilište u Rijeci

Ivo Pranjković

Sveučilište u Zagrebu

The comic element in jokes in general, and therefore in jokes whose actors are characters from Croatia, but also from other South Slavic and/or Balkans countries (these are the jokes that our corpus consists of), is frequently based on accepting certain common and widespread stereotypes (e.g. people from islands are stingy, Mujo and Lala are foolish, etc.). The telling of joke itself is subject to social conventions and/or norms: who can tell a joke to whom and under which circumstances and what kind of a joke is appropriate in a particular situation, which is why jokes are a matter of pragmatic competence.

Key words: stereotype/prejudice, joke, pragmatic competence

Riječ unaprijed

Jedno od ključnih pitanja koje se postavlja u vezi s (pragma)lingvistikom vica jest pitanje komike u vicu – naime, *što je i zašto smiješno*, odnosno *čemu se u vicu smijemo?* U ne baš bogatoj lingvističkoj literaturi o vicu¹ – jer vjerojatno je jedna od raširenijih predrasuda (stereotip?) da vic nije ozbiljna tema za lingvistička istraživanja – nastoji se ustanoviti ne samo kako se komičnost u vicu ostvaruje nego i o čemu u konkretnom komunikacijskom činu ovisi njezino prepoznavanje. Drugim riječima, vicu se pristupa kao kraćoj tekstnoj vrsti relativno čvrste i zatvorene strukture s prepoznatljivim završetkom (poentom), koji – u pravilu – donosi neki (ne)očekivan, poželjno komičan obrat, ali se – s druge strane – ništa manje važno nastoji ustanoviti na kojim mehanizmima počiva razumijevanje vica, što, naravno, u konačnici pretpostavlja uspješnu komunikaciju. U vezi se s potonjim spominje nužnost posjedovanja određenih *pozadinskih znanja* koja su posredovana širim društvenim, kulturnim i povijesnim kontekstom. Među takvim su raširenim i općeprihvaćenim znanjima i stereotipi (usp. Badurina 2016: 154–162). Upravo time pozabavit ćemo se u ovom radu.

¹ I dok s jedne strane ne treba iznenađivati što tradicionalna gramatika nije pokazivala mnogo zanimanja za vic – jer vic u jezičnome smislu, njegova morfologija i sintaksa, nije prepoznat kao naročito intrigantan predložak – afirmacija će vica kao lingvističke teme trebati dočekati promjenu teorijsko-metodološke paradigme. Naime, pobuđena zanimanja za komunikacijske aspekte jezika, kao i otvorenost spram interdisciplinarnih istraživanja i vic će učiniti zanimljivom temom (pragma) lingvističkih istraživanja (o tome usp. i u Badurina 2016, Marković 2018).

Uvodno napokon želimo istaći još nešto: da bi se razumio i opisao fenomen *vica* – i kao tekstne vrste i kao specifične komunikacijske prakse – nova *lingvistika vica* ne smije zanemariti širi (i izvanjezični/izvanlingvistički) kontekst u kojemu se vicevi stvaraju i prenose.

Stereotip vs. predrasuda

U temelju se nastanka stereotipa nalaze dva paralelna, naizgled suprotstavljena procesa – proces diferenciranja i proces generaliziranja. Iako je čovjek društveno biće, društvo nipošto nije homogena cjelina, već se ono višestruko raslojava. Može se reći da u međuljudskim odnosima istovremeno djeluju kohezivne tendencije – prema kojima se pojedinac osjeća članom kakve društvene skupine – i razlikovne tendencije, koje s jedne strane pojedincu omogućuju individualnost, a s druge strane razgraničuju pojedine društvene skupine. Pri formiranju stereotipa aktiviraju se razlikovne tendencije, na temelju kojih se „drugome“ pridaju određene karakteristike, manje ili više negativno (ali i pozitivno!) konotirane, a koje se implicitno odriču vlastitoj društvenoj grupi. Takve se karakteristike potom generaliziraju i pripisuju svim pripadnicima iste društvene skupine, pri čemu im se istovremeno odriče pravo na diferencijaciju unutar grupe. Takav se postupak može smatrati nekom vrstom induktivne metode, gdje se na temelju uočenih (ili intencionalno konstruiranih) karakteristika pojedinca (ili više pojedinaca) te karakteristike pripisuju svim članovima skupine kojoj pojedinac pripada po nekoj osnovi (spolnoj, nacionalnoj, vjerskoj, regionalnoj itd.). Kako stereotipi imaju i negativne konotacije, nerijetko se povezuju i s diskriminacijom, odnosno diskriminacija u sebi uvijek sadrži stereotipe (obrnuto ne vrijedi).

Stereotipi nastaju na temelju kategoriziranja, a ono je, kako pokazuju kognitivne znanosti, imanentno ljudskoj prirodi.² Kada kategoriziramo, to znači da određene elemente priključujemo određenoj skupini ili ih iz nje isključujemo. Onaj koji kategorizira istovremeno ima poziciju i/ili moć koja mu omogućuje kategoriziranje, a kategoriziranje iz pozicije moći sadrži strategiju koju Van Dijk (1977) naziva *pozitivnom autoprezentacijom*. Takva pozitivna autoprezentacija implicitno uključuje oznaku „za razliku od“ (usp. Palašić 2017: 98), a u kontekstu verbalnoga operiranja na temelju stereotipa možemo govoriti o posrednoj pozitivnoj autoprezentaciji. Riječju, kada negativno opisujemo kakvu drugu društvenu skupinu, u isto vrijeme implicitno vlastitoj skupini odričemo te negativne karakteristike.

Naravno, stereotipi nastaju posredstvom jezičnih izraza, a oni pak konstruiraju određene konceptualizacije, odnosno stvaraju asocijacije koje se povezuju s određenim društvenim skupinama, i to bez obzira na to odgovaraju li nastali koncepti stvarnosti ili ne (Palašić 2017: 96). U tom se kontekstu može govoriti i o predra-

² Stereotipi su svojevrsne mentalne slike, prema Walteru Lippmannu slike u našim glavama koje su posljedica univerzalnih tendencija što se u određenim situacijama, po načelu sličnosti, javljaju u društvenim skupinama (prema Babič 2018: 83).

sudama, s tom razlikom da su predrasude posve neutemeljene i imaju isključivo negativan predznak, dok se stereotipi uglavnom temelje na postojećim karakteristikama barem jednoga pripadnika određene društvene skupine i ne moraju nužno i isključivo biti negativni, već mogu biti i komični, ali i pozitivni (primjerice stereotip o Švicarcima kao iznimno točnima, Nijemcima kao inteligentnima itd.). U tom bismo razlikovanju mogli otići i korak dalje te ustvrditi da su predrasude negativne na općenitijoj razini, dok određeni stereotip za nekog može biti negativan, a za nekog drugog pozitivan.³ Primjerice jedan pripadnik neke etničke skupine može stereotipnu discipliniranost Nijemaca smatrati vrlinom, dok drugi pripadnik iste skupine tu karakteristiku može doživljavati kao manu. Dakle iako su stereotipi generalizirani i predstavljaju uvriježena mišljenja o nekoj skupini, ne možemo tvrditi da je generaliziran i nepromjenjiv predznak koji oni nose.

Stereotipi su važni jer predstavljaju dio naše svakodnevice, i to često onaj nesvjesni dio – naime, oni su sadržani u našim uvjerenjima, u danim se situacijama automatizirano aktiviraju i na temelju njih, svjesno ili nesvjesno, procjenjujemo druge ljude i odlučujemo o tome kakvu ćemo interakciju uspostaviti s njima. Iako se u postojećoj literaturi stereotipi najvećim dijelom tematiziraju u kontekstu diskriminacije (npr. Davis, Aronson, Salinas 2006, Fletcher 1999, Halpern 2000 i dr.), oni su često u podlozi manje ozbiljnih životnih i komunikacijskih situacija. Prepoznat ćemo ih stoga i u vicevimate postaviti (načelno) pitanje njihove uloge u ležernijim tipovima komunikacijske prakse.

Stereotip u vicu

Čini se dakle da bi se lako moglo braniti stajalište da su stereotipi inherentni/ imanentni vicu. Naravno, tu ćemo tvrdnju morati ovdje dodatno propitati, na primjerima potvrditi, ali i ponuditi prihvatljiv odgovor na pitanje koje se samo po sebi nameće – *zašto je tomu tako?*

Trebalo bi se zato načas vratiti vicu kao tekstnoj vrsti.⁴ Nema sumnje, složit ćemo se s tvrdnjom da je riječ o manje-više kratkom i zatvorenom obrascu razmjerno čvrste i prepoznatljive strukture.⁵ Poticajnom za (hipo)tezu koju u nastavku

³ Koliko god da se netom ponudena distinkcija između stereotipa i predrasude čini teorijski prihvatljivom i opravdanom, mora se priznati da se u praksi uvijek ne potvrđuje. Recimo, u suvremenom se javnom (i političkom) diskursu sasvim uobičajilo govoriti o rodnim stereotipima, dakako kao neprihvatljivoj/negativnoj pojavi.

⁴ Pojam tekstne vrste dugujemo lingvistici teksta: tekstna vrsta predstavlja skup tekstova s određenim zajedničkim svojstvima, odnosno klasu tekstova koji se mogu uvrstiti u složene obrasce djelovanja. Tekstne se vrste klasificiraju s obzirom na različite kriterije (npr. predmet i cilj teksta, tipove dijelova teksta, komunikacijske aspekte, dihotomiju govoreno – pisano i dr.). Više o tome usp. u De Beaugrande, Dressler 2010.

⁵ Osnovna je struktura vica trodijelna (usp. Užarević 2012: 72–75; Solar 1980: 230–233): (A) uvod u kojemu se opisuju (ne)obične okolnosti, situacija onoga što se događa; (B) pripovjedni dio vica, koji se može ostvariti bilo u relativno opsežnu pripovijedanju (često gradacija) bilo u nultoj

razvijamo usporedba je viceva i priča/pripovijetki što ju je ponudio američki antropolog Eliot Oring (1992: 81–82 i d.): *priča je uglavnom duža od vica koji je pak razmjerno kratak; svijet koji kreira priča ističe se kao normalan, tipičan i stvaran, svijet vica priziva što nenormalno, bizarno i besmisleno; tendencija je priče da bude eksplicitno didaktična, dok vic izbjegava eksplicitnu moralizaciju; vic teži tome da bude ispričan u prezentu, dok se priča smješta u prošlost; priča ovisi o djelima i njihovim posljedicama, a vic se zasniva na govoru i jezičnim značajkama; priča se često sastoji od više epizodnih radnji i polako se kreće prema nekoj vrsti narativnog raspleta, dok je vic obično ograničen na jednu scenu, koja naglo kulminira s poentom; priče izazivaju osmijeh, šale generiraju smijeh.*

Oring se, međutim, ne bavi likovima/protagonistima u dvama tipovima proznih vrsta, a mi se želimo pozabaviti upravo njima. Smatramo, naime, da je bitna (konstitutivna) značajka likova u vicu – a to je ujedno i njihova *differentia specifica* u odnosu na protagoniste u dužim proznim vrstama – njihova tipiziranost. U vicu je, drugim riječima, sve podređeno (ne)očekivanom, komičnom obratu (poenti), pa su i likovi u nekom smislu *zadani* te su *kao takvi* u funkciji poente. Navedenu ćemo hipotezu elaborirati na primjerima viceva u kojima se javljaju nacionalno i/ili regionalno određeni likovi, a to su – u našem slučaju – Zagorac (Dudek/Štef/Joža),⁶ bodul/Bodul (otočanin),⁷ Hercegovac, Bosanac (Mujo/Haso/Suljo) te Crnogorac.

Spomenuti likovi imaju svoje stalne, zadane karakterne osobine. (1) Zagorac (Dudek)⁸ je prigrlup i, općenito, za život nesposoban; (2) Bodul je patološki škrt; (3) Hercegovac je promućuran i nadmen, ali poštuje tradicionalne (patrijarhalne) vrijednosti i djeluje po načelu rođaćkih/„plemenskih“ veza i poznanstava; (4) Bosanac (Mujo/Haso/Suljo) dobroćudan je i budalast; (5) Crnogorac je nadasve lijen i upravo patetično i epski ponosan (*čojstvo* i *junaštvo*). U vicevima koji slijede

naraciji kao usporenju (dramska stanka); (C) poenta vica (engl. *punchline*) kojom se vic razrješuje i u kojoj se ostvaruje komičan efekt. Više o tome uz popratne primjere u Badurina 2016: 154–159.

⁶ Žitelj je to Hrvatskog zagorja, regije na sjeverozapadu Hrvatske, nedaleko od hrvatskoga glavnog grada.

⁷ Na sjevernom dijelu istočne jadranske obale (u Hrvatskom primorju) bodulima se smatraju u prvome redu Krčani, južnije, u Dalmaciji, boduli su Bračani. I jedni i drugi – kao, uostalom, i oni na sjeveru Europe, u Škotskoj – dijele istu karakternu osobinu.

Pravopisna dvojba – *bodul* ili *Bodul* – tiče se referenta: ako je *bodul* koji god otočanin, piše se, dakako, malim početnim slovom; ako se misli na Krčanina ili Bračanina, a k tome se rabi i kao vlastito ime (anti)junaka u vicu, piše se s velikim početnim slovom.

⁸ Taj je lik, sa svojom životnom partnericom Regicom, u vic „ušao“ iz popularne TV-serije *Gruntovčani* iz 1975. godine. Nešto je inteligentniji predstavnik Zagoraca Štef (i njegova životna družica Bara/Barica).

Još jedno tipično obilježje koje se pripisuje Zagorcima – međusobno tužakanje po sudovima – u podlozi je ovoga vica, kojemu je protagonist Štef: *Štef dobije na lotu, skupi svoju obitelj i počne: – Je, penezi su tu i sad moramo odlučiti kaj bumo – ili bumo hižu nadozidali, ili bumo kupili novoga pežoja, ili bum suseda Juru dal na sud!*

pokazat ćemo da je ne samo poznavanje nego i pristajanje uz te *stereotipne* odlike *tipskih* likova nužno za razumijevanje vica.⁹

- 1.a Dudek ulazi u birtiju među svoje pajdaše i sav sjaji od sreće:
- Joj, dečki – počinje pripovijedati – kaj se zgodilo! Idem ja tak po cesti med kuruzima, a prema meni se na biciklini vozi Regica. I zaustavi se čim je mene videla... i dojde prema meni... i baci biciklinu v kuruze... i skine si košulju... i skine si halinu... i skine si grudnaka... i se sa sebe skine...
 - Joooj!
 - I onda mi ona veli: „Je, dragi Dudek, sad si zemi od mene ono kaj najviše imaš rad...“ – Sam si zel biciklinu pa sem otišal dalje...
- 1.b Vjenčali se Dudek i Regica, zatvorila se vrata bračne sobe prvi put za njima i oni ostadoše sami. Regica se na brzinu skinula i uskočila u krevet, a Dudek je ostao zbunjeno stajati.
- Je, Dudek, pa svleči se, kaj samo tak stojiš kak' božji kipec! – I svuče se Dudek. – I gaće, Dudek, ne moraš se srameti, am smo v braku! – I svuče Dudek i gaće. – Odi na krevet, Dudek, kaj se tak' držiš! – I sjedne Dudek. – K meni pod poplun, bedak jen... – I zavuče se Dudek. – A sad na mene, Dudek! – I popne se Dudek na Regicu. – A sad ga deni nutra..... – I dene ga Dudek. – A sad ga izvadi van..... – I izvadi ga Dudek. – A sad opet nutra..... pa van.....pa nutra...pa van...pa nutra...pa van...pa nutra...van...nutra...van...nutra... van...
- Dojadjilo to Dudeku pa srdito reče Regici:
- Je Rega, pa odluči se već jempu, ti prav za prav ne znaš kaj očeš!
- 2.a – Zašto Bračćanin voli Facebook?
- Lijepo se zabavlja u velikom društvu, a ne mora nikad platit piće.
- 2.b Bračćanin dolazi kući neraspoložen i jada se ženi:
- Pojeftini je autobus.
 - Pa zoč si ljut? – upita žena.
 - Manje ću ušparat vraćajući se doma na noge!
- 2.c – Odakle vuku porijeklo Škoti?
- Škoti su rastrošni boduli, koje su protjerali s Krka!
- 3.a Tone *Titanic* i dolazi kapetan do Hercegovca i kaže:
- Znae li plivati? Kaže Hercegovac:
 - Ne znam, ali može rođak srediti papire.

⁹ Iz metodoloških razloga navodimo po nekoliko viceva s istim likom/likovima. Želja nam je pokazati da razrješenje nekongruentnosti (usp. Chiaro 1992; Oring 1992; Ritchie 2004 te u Badurina 2016: 157–158) počiva na poznavanju (i prepoznavanju) stereotipnih značajki *stalnih* likova u vicevima.

3.b Vratio se sin Hercegovac s faksa iz Zagreba doma u Hercegovinu.

Kaže sin ocu:

– Imam jednu dobru i jednu lošu vijest.

Veli stari:

– Daj prvo lošu.

– Čaća, ja sam peder!

Starog skoro srce izdalo, drhtavim glasom progovori:

– Daj sad dobru.

Sin će na to:

– Dečko je naš, iz Gruda.¹⁰

4.a – Gdje si bio ove godine na ljetovanju, Mujo?

– Na moru, bolan, ko i svi.

– A gdje?

– U Zenici.

– Pa to nije na moru.

– Ma jeste, nego ima puno hodat' do plaže.

4.b Bili Mujo i Haso u kinu i gledali film. U filmu vozi čovjek bicikl.

Mujo: Bolan Haso, ovaj će udariti u drvo i pasti.

Haso: Ma neće.

Mujo: Oće bolan.

Haso: Neće.

Mujo: Ajd' da se kladimo u 50 maraka.

Biciklist pada i Mujo uzima 50 maraka. Obojica napuštaju kino i odlaze svojim kućama. Mujo priča Fati što je bilo:

Mujo: Ih, Fato, što sam prešo Hasu, a ja već ranije gledao film.

Fata: Zar Hasu, svog jarana i kuma tako, odma da mu vratiš pare.

Mujo: Pa gdje ću sad, noć je.

Fata: Odmah.

Mujo napušta kuću i odlazi k Hasi.

Mujo: Znaš Haso, ja sam tebe zezno, ja sam u stvari već ranije gledao film.

Evo ti nazad 50 maraka.

Haso: Ma nemoj, Mujo, gledao sam ga i ja prekjučer... Ali mislio sam da je onaj već do sad naučio da je tamo drvo.

5.a Kako Crnogorac komparira pridjeve?

– Lijep, ljepši – a viđu mene!

5.b Tukli se Crnogorac i Srbin. Pitali poslije Crnogorca kako je prošao.

– A da kako bi prošao? Razdvojila nas policija. Njega odveli ka pseto, vezanog u lance, a mene ka knjaza – na nosilima.

¹⁰ Mjesto u Hercegovini.

5. c Tone brod. Japanac uznemireno hoda gore-dolje, a Crnogorac mirno sjedi.
- Šta da radimo? – zavapi Japanac.
 - Oca ti tvog japanskog, vi bi samo nešto da radite!
- 5.d Crnogorcu se ne da leći sa ženom. Obrazlaže joj:
- Mrsko mi se penjat, a znaš dobro da nikom ne dam na se.
- 5.d Milutin piša, ruke mu iza leđa, a pogled mu uprt u nebo. Prolazi čovjek pokraj njega i upita ga:
- Ej Milutine, pobogu čovječe, šta to radiš?
- A Milutin mu reče:
- Ko me jednom iznevjeri, nit ga gledam, nit mu ruku pružam!

Čini nam se, posebno su zanimljivi ženski likovi u vicevima. Nerijetko su žene superiornije u odnosu na svoje životne partnere (Fata i Regica naspram Dudeku i Muji; usp., recimo, primjere 1.b i 4.b), što je u neku ruku izokrenuta vizura u našim zajednicama uvriježenih rodni stereotipa (ili predrasuda?). Možemo pretpostaviti da i takva iznevjerena očekivanja – u kojima se, po svoj prilici, zrcale i konkretna životna iskustva prema kojima žene tiho, ali i nepokolebljivo dominiraju u inače *muškom* svijetu¹¹ – pridonose konačnome komičnom efektu. Također, suprotno društveno zadanim ulogama, protagonistice u vicevima rado iskazuju svoje potrebe za seksualnim kontaktima, a često su i promiskuitetne. Potvrdu tome nalazimo u primjerima 1.a i 1.b te, dodatno, u vicevima koji slijede:

6. Otišao Mujo na rad u Njemačku. Zadužio Hasu da pripazi na Fatu. Piše Haso Muji: „Dragi moj Mujo! Vamo snijeg zakrko do pasa. Narod niš ne radi neg se jebe ili igra na karte. A ti znaš da tvoja Fata ne umije na karte!“
7. Dolazi Mujo kući ranije s posla i nalazi Fatu u krevetu s Hasom. Uzme pištolj i upuca ga. Na to će Fata:
 - Bolan Mujo, ako vako nastaviš, ostat ćeš bez jaranā!
8. Udalase Fata za Zagorca i nakon dva tjedna dolazi u posjet svojoj rodbini u Bosni. Pita je majka:
 - I kako ti je živjeti sa Zagorcem?
 - Ma super je, vrijedan, radi, samo... on ima pimpek.
 - A šta ti je bona to?
 - Ma to ti je pola od kurca.
9. Udala se Fata u Crnu Goru. I, kako je red, kad ju je doveo kući, uze novi suprug da joj očita lekcije:
 - Slušaj, kafa se sprema i servira u 8 sati bio ja kući ili ne bio. Doručak se servira u 9 sati bio ja kući ili ne bio, ručak se postavlja na stol u 2 sata, bio ja kod kuće ili ne bio, večera se servira u 9 uveče bio ja kod kuće ili ne bio. Je li jasno?

¹¹ Takvo uvjerenje (stereotip?) petrificirano je i u narodnoj izreci da *žena drži tri ugla/čoška/kantuna kuće*.

- Dobro – kaže Fata – nego slušaj: Ja se jebem tri put na dan, bio ti kod kuće ili ne bio!

10. Mujo dotrčava do Hase:

- Haso, mislim da je Fata peder!
- Pa znaš li ti šta su pederi, jarane?!
- Oni što vole muškarce.
- E baš to!

11. Bara pita:

- Štef, kaj misliš o krizi na Kosovu?

Štef:

- Jebe mi se!

Bara:

- I meni, al nisam znala kak bi te pitala!

Spomenuti nam je napokon, a evidentno je to i u našim primjerima, da u izgradnji tipiziranih likova, (anti)junaka u vicevima veliku ulogu igraju i obilježja njihova jezika – u tom se smislu može govoriti o jezičnim stereotipima.¹² Napsljetku i imena su likova u vicu sasvim stereotipna (Mujo, Haso, Suljo, Fata, Dudek, Regica, Štef, Joža, Bara...) ili su neimenovani protagonisti tek nacionalno ili regionalno određeni – Crnogorac, Bodul, Hercegovac itd.

Pozadinska znanja – a to je u našem slučaju ne samo poznavanje nego i prihvaćanje društveno konstruiranih stereotipa – nužna su za razumijevanje vica. Može se reći, stereotipi su mehanizam na kojemu mnogim vicevima počiva razrješenje nekongruentnosti, a to u konačnici osigurava ostvarenje komunikacijske namjere odnosno postizanje željenoga komičnog efekta. U tom se smislu ističe važnost pragmatičke kompetencije.¹³ Ukratko, poznavanje jezičnoga sustava uključuje i poznavanje pravila jezične uporabe pa se tako i od sudionika po mnogo čemu specifične komunikacijske razmjene poput pričanja viceva očekuje da budu dobro upoznati s u društvenoj zajednici stvorenim, raširenim i ustaljenim vrijednostima – stereotipima.¹⁴

¹² Riječ je o jezičnim značajkama koje i sami govornici prepoznaju kao distinktivna obilježja svog jezičnog identiteta te im pridaju ikonički status (usp. Trask 2007: 275). Te će značajke postati važne u kreiranju tipiziranih likova, a samim time i u (govorenoj) prezentaciji vica. Stoga smo i u vicevima koje ovdje navodimo nastojali sačuvati obilježja lokalnih govora.

Moglo bi se razmišljati i dalje te i na nadrečeničnoj/tekstnoj razini prepoznavati značajke tipične za govornike pojedinih regija ili nacionalne pripadnosti (npr. sklonost specifičnom tipu narativnosti ili pak sažetost u jezičnom izričaju i sl.).

¹³ Pojam se prvotno pripisuje Noamu Chomskom i određuje se kao poznavanje pravila jezične uporabe (usp. Aarons 2012: 583; za ovu se bibliografsku jedinicu ne navode stranice, nego pozicije u e-izdanju – *kindle edition*).

¹⁴ Koliko je pripadnost određenoj zajednici i poznavanje njezine kulture važno za razumijevanje vica, potvrđuje i činjenica da vicevi – usprkos činjenici što su razmjerno kratke i

Zaključna riječ

Naposljetku bi trebalo reći koju i o situaciji u kojoj se vicevi pričaju. Vic je, naime, tijesno vezan uz komunikacijski događaj – on nastaje, modificira se i traje u procesu prenošenja, što će reći u aktivnom suodnosu govornika i sugovornika. Pritom su sudionici takve komunikacije (najčešće) u prisnim odnosima, kao što je i samo pričanje viceva u prvome redu vezano za njihova neformalna (ili manje formalna) druženja. Drugim riječima, to znači da i te komunikacijske aktivnosti podliježu određenim društvenim konvencijama: tko kome i u kojoj situaciji smije ispričati vic te koji je i kakav vic primjereno ispričati u danim okolnostima. S druge pak strane stereotipi – koji se u drugim oblicima komunikacijske prakse, i u privatnom, i u javnom, napose u političkom diskursu s razlogom smatraju neprihvatljivim, nepoželjnim i neprimjerenim konceptima – u vicevima se nipošto neće dovoditi u pitanje. Štoviše, pragmatička će kompetencija pretpostavljati njihovo prihvaćanje bez propitivanja istinitosti i održivosti plošne karakterizacije junaka i, dakako, bez vrijeđanja i ljutnje. U tom kontekstu posebno bi se moglo razmatrati pitanje tko stvara, prenosi i podržava viceve s tipiziranim (nacionalno i/ili regionalno određenim) protagonistima¹⁵ – ali to je već tema za neki novi rad. Stoga samo jedan (meta)vic za kraj:

12. Mujo u Njemačkoj dolazi na razgovor za posao i šef ga pita:

- Kako se zoveš?
- Mujo.
- Odakle si?
- Iz Bosne.
- Teško ćeš kod nas naći posao. Vi Bosanci poznati ste kao lijenčine.
- A ne, ne! To su Crnogorci. Mi Bosanci smo glupi.

Literatura

Aarons 2012: Aarons, Debra *Jokes and the Linguistic Mind*. Routledge, 2012.

Babič 2018: Babič, Saša „Stereotipi in predsodki o ženskah in moških v šaljivih vprašanjih“.

– U: *Humor u svakodnevnoj komunikaciji*. Ur. R. Jambrešić Kirin, J. Marković, Lj. Marks i N. Polgar. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2018, 81–95.

Badurina 2016: Badurina, Lada „Zaustavi me ako si već čuo: O pragmatici vica“. – U: *Sarajevski filološki susreti III*, zbornik radova (knjiga I). Ur. I. Palić. Sarajevo: Bosansko filološko društvo, 2016, 150–166.

gramatički nezahtjevne jezične strukture – najčešće nisu primjereni za (početno) učenje jezika te su slabo ili nikako zastupljeni u jezičnim priručnicima (usp. Badurina 2016: 159–160).

¹⁵ Trebalo bi, naime, propitati određenje stereotipa kao viđenje Drugoga. Naime, čini se da bi se moglo govoriti – barem u kontekstu viceva – o prihvatljivim/prihvaćenim autostereotipima, naročito u pripadnika pojedinih nacija (obično ih poimamo kao nacije s izraženim smislom za humor). Ne pričaju li Bosanci najbolje viceve o Muji i Hasi?

- Chiaro 1992:** Chiaro, Delia *The Language of Jokes: Analysing Verbal Play*. Routledge, 1992.
- Davis, Aronson, Salinas 2006:** Davis, Claytie – Aronson, Joshua – Salinas, Moises „Shades of threat: Racial identity as a moderator of stereotype threat“. – *Journal of Black Psychology*, 32, 2006, 399–417.
- De Beaugrande, Dressler 2010:** De Beaugrande, Robert-Alain – Dressler, Wolfgang Ulrich *Uvod u lingvistiku teksta*. Prevela Nikolina Palašić. Zagreb: Disput, 2010.
- Fletcher 1999:** Fletcher, Joyce K. *Disappearing acts*. Cambridge: MIT Press, 1999.
- Halpern 2000:** Halpern, Diane F. *Sex differences in cognitive abilities*. New York: Psychology Press, 2000.
- Marković 2018:** Marković, Ivan „Jezikoslovci i vic: slučaj Charlesa F. Hocketta“. – U: *Humor u svakodnevnoj komunikaciji*. Ur. R. Jambrešić Kirin, J. Marković, Lj. Marks i N. Polgar. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2018, 133–161.
- Oring 1992:** Oring, Elliot *Jokes and Their Relations*. The University Press of Kentucky, 1992.
- Osborne 1997:** Osborne, Jason W. „Race and academic disidentification“. – *Journal of Educational Psychology*, 89, 1997, 728–735.
- Palašić 2017:** Palašić, Nikolina „Lokale Strategien der (sprachlichen) Realisierung von globalen Feindbildern“. – *Linguistik online* 82,3/2017, 95–109.
- Ritchie 2004:** Ritchie, Graeme *The Linguistic Analysis of Jokes*. London – New York: Routledge, 2014.
- Solar 1980:** Solar, Milivoj „Vic kao književna vrsta“. – U: M. Solar, *Ideja i priča*, Zagreb: Znanje, 1980.
- Trask 2007:** Trask, R. L. *Language and Linguistics: The Key Concepts*, Second Edition. Routledge, 2007.
- Užarević 2012:** Užarević, Josip „Poetika vica“. – U: J. Užarević, *Književni minimalizam*. Zagreb: Disput, 2012, 57–108.
- Van Dijk 1997:** Van Dijk, Teun A. „Political Discourse and Racism: Describing Others in Western Parliaments“. – U: *The Language and Politics of Exclusion: Others in Discourse*. Ed. by S. H. Riggins. London: Sage, 1997, 31–64.